

Normal ve Zihin Engelli Ergenlerin Empati Becerileri İle Annelerinin Empati Becerilerinin İncelenmesi*

Aydan AYDIN¹, Kudrettin AÇAR²

Özet: Bu çalışmada, kaynaştırma uygulaması yapılan sınıflara devam eden normal gelişim gösteren 105 ergen ile özel eğitim veya kaynaştırma uygulaması yapılan sınıflara devam eden 23'ü orta ve 97'si hafif düzeyde zihin engelli ergenin empati becerileri ile annelerinin empati becerilerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Ayrıca, her iki grubun annelerinin; eğitim düzeyi değişkeni ve gelir düzeyi değişkenine göre empati ölçeğinden almış oldukları puanların anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi hedeflenmiştir. Araştırma, ilişkisel tarama modeli bir araştırmadır. Araştırmanın sonucunda, ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile ergenlerin durumu (normal/engelli) ve annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile zihin engelli ergene sahip olup olmama değişkenleri arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur. Normal gelişim gösteren ergenlerin ve annelerinin empati becerileri, zihin engelli ergenler ve annelerinin empati becerilerinden anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Hem zihin engelli ergenlerin ve annelerinin hem de normal gelişim gösteren ergenlerin ve annelerinin empati puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Anahtar Sözcükler: Ergen, zihin engelli, empati

Abstract: An Investigation of Empathy Skills of Normal and Mentally Disabled Adolescents and Their Mothers. The goal of this study is to compare the empathy skills of 105 normally developing adolescents attending schools implementing inclusion programs and 23 moderately and 97 mildly mentally disabled adolescents attending special education or inclusion schools along with those of their mothers. Additionally, the mothers of both groups were to be compared in terms of their empathy scores based on their level of education and household income to see if they differed significantly. The study is designed based on the relational screening model. The findings show that the adolescents' empathy scale scores differed significantly based on their condition (normal/disabled) and the mothers' scores differed significantly based on having a disabled adolescent child or not. The empathy skills scores of normally developing adolescents and their mothers were significantly higher than those of mentally disabled adolescents and their mothers. No association was found between the scores of mentally disabled adolescents and their mothers; and also between the normally developing adolescents and their mothers.

Key words: Adolescent, mentally disabled, empathy

Giriş

Sosyal bir varlık olan insanın karşılıklı etkileşim yoluyla insanlarla iletişim kurma ihtiyacı vardır. Bu iletişimin bireylerin karşılıklı olarak duygu ve düşüncelerinin anlaşılmasını içeren karmaşık bir süreç olduğu ifade edilebilir. Bu süreçte başkalarının ne bildiği, nasıl hissettiği ve özel durumlarda nasıl davranacakları ile ilgili yargıların yokluğunda iletişimin imkânsız olacağı belirtilmektedir (Nickerson, Butler & Carlin, 2009). Etkili ve olumlu bir iletişimin gerçekleşebilmesi için de, iletişim kurulan kişinin yerine kendini koymak, onun gibi düşünmek, onun hissettiklerini paylaşmak kısaca empatinin varlığı önemlidir.

Empati insan hayatının kalitesi üzerinde olumlu etkileri olan bütünsel bir süreçtir (Klis & Kossewska, 1996) ve bir başkasının gözü ile olayları görme becerisi, yardım etme, paylaşma ve sosyal duyarlılık bileşenlerini (Garton & Gringart, 2005) içerir. Empati karşıdaki insanın yaşamına girerek onun hislerinin anlamını doğru bir biçimde anlayabilme (Kalisch, 1973) ve bireyin kendi sınırlarını yıkıp, kendi kişiliğini kaybetmekten korkmadan, herhangi bir tehdit olmaksızın bir başkası ile ilgili duyguları anlama becerisine ulaşması (Kalliopuska, 1992) anlamına gelmektedir. Dökmen (2000), empati kuracak kişinin, kendisini karşısındakinin yerine koyması, olaylara onun bakış açısı ile bakması gerektiğini ifade etmiştir. Richards (2010) empati ile bireylerin, yakın kişilerarası ilişki kurma becerilerinin artacağını belirtirken, İkiz'e (2006) göre bireyler, iletişimde buldukları kişilerin duygu ve düşüncelerini doğru anlamlandıramadıklarında iletişim sorunları yaşanabilmektedir. Empati sosyal etkileşimi artıran ve sosyal düzensizliği azaltan arzu edilen bir özellik olarak görülmektedir (Feshbach, 1991).

*Bu araştırma, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Anabilim Dalı Zihinsel Engelliler Öğretmenliği Bilim Dalı Programında gerçekleştirilen "Normal ve Zihin Engelli Ergenlerin Empati Düzeyi İle Annelerinin Empati Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinden alınmıştır.

1 Yrd. Doç. Dr., Atatürk Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü, aydanaydin@marmara.edu.tr.

2 Özel Eğitim Sınıf Öğretmeni, Üsküdar Kısıklı Ortaokulu, kudretacar@yahoo.com.

Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 2, Ağustos 2013, ss.301-314.

Mersin University Journal of the Faculty of Education, Vol. 9, Issue 2, August 2013, pp.301-314.

Normal ve Zihin Engelli Ergenlerin Empati Becerileri İle Annelerinin Empati Becerilerinin İncelenmesi

¹Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü, aydanaydin@marmara.edu.tr

²Bilim Uzmanı kudretacar@yahoo.com.tr

İnsanoğlu empati kapasitesi ile birlikte doğar, öyle ki yeni doğan bebekler, diğer bebeklerin ağlama seslerini ayırt edebilirler ve cevap olarak onlar da ağlarlar. Zamanla empati becerisi gelişse de, çok küçük çocukların diğerlerine karşı empati geliştirebilmek için, empati deneyimi yaşamak zorunda olduğunu savunan Calder (2010) erken çocukluktan itibaren çocukların empati kapasitelerini desteklemesinin ahlak gelişimi için önemli olduğunu ve empatinin çocuğun akranlarıyla düzgün sosyal ilişkiler kurabilmesinde büyük rolü olduğunu belirtmektedir. Bacanlı (2003) da anne ve babanın çocuğa yaklaşım biçiminin, uyguladığı disiplin tarzının çocuğun kişiliğini ve diğer bireysel özelliklerini biçimlendirdiğini ifade ederken, Yüksel (2004) empatinin yaşla birlikte artabileceği gibi öğretilbilir olduğunu da ifade etmektedir.

Karşılıklı iletişimde empatinin varlığı kişilerarası iletişimde anlaşmayı, uzlaşmayı ve pek çok anlaşmazlığın çözümünü kolaylaştırabilir. Aile içi ilişkilerde de özellikle kriz dönemlerinde ve yaşamın geçiş evrelerinde empatik davranışların sergilenmesi iletişim kurulabilmesini ve çatışmaların önlenmesini sağlayabilir. Aile içinde ebeveyn ve çocuk açısından ergenlik dönemi aşılması zorlayıcı bir dönemdir. Çünkü bu dönemde yaşanan değişimler hem ebeveynler için hem de çocuklar için yeni oluşumlarla karşı karşıya gelmek anlamına gelmektedir. Kovacs (2008) ergenliği, bireyde büyük değişimlerin yaşandığı, fiziksel, ruhsal, sosyal, cinsel, bilişsel, duygusal, motivasyonel ve ahlak gibi alanlarda hızlı bir büyümenin gerçekleştiği bir dönem olarak tanımlarken, Kulaksızoğlu (2002) bedence, boyca büyümenin hormonal cinsel, sosyal, duygusal, kişisel ve zihinsel değişme ve gelişmelerin olduğu, buluşla başlayan ve bedence büyümenin sona ermesiyle sonlandığı özel bir evre olarak ifade etmektedir. Yavuzer (2002)'e göre ergenlik evresi içindeki dönemlere bakıldığında, uzmanların büyük çoğunluğu, 12-15 yaş dolaylarını olumsuz bir dönem olarak nitelendirmektedirler.

Bu dönemde ergenler genellikle aileleri ile de çatışmalar yaşayabilmektedirler. Aile içi oluşan bu çatışmalarda genellikle anneler arabulucu rolü oynamak zorunda kalmakta ya da çatışmaların odağında yer alabilmektedirler. Ergenler ve anneleri arasında yaşanan çatışmaların da çoğunlukla olumlu iletişim kuramamaktan kaynaklandığı söylenebilir. Her iki taraf arasındaki iletişimin olumlu etkilerinin görülmesi için; iletişim süreci içinde birbirlerini anlamak için çaba harcamaları, kendilerini birbirlerinin yerine koyarak düşünebilmeleri kısaca empatik iletişim süreci içinde olmaları daha az çatışma yaşamalarını sağlayabilir.

Rehber'in (2007) ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarını incelediği araştırmasında; empatik eğilim düzeyi düşük olan öğrencilerin saldırganlık davranışları empatik eğilim düzeyi yüksek olanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte empatik eğilim düzeyi yüksek olan öğrencilerin problem çözme davranışlarının, empatik eğilim düzeyi düşük olanlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Yılmaz (2009) çalışmasında suça yönelmiş ergenlerin empati düzeylerini suça karışmamış ergenlere göre daha düşük bulmuştur. Pecukonis (1990) ise saldırganlık ve empatik beceri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, empati eğitimi programının etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu belirtmektedir (Akt. Şahin 2007).

Yapılan araştırmaların sonuçlarına bakıldığında, normal gelişim gösteren ergenlerin yaşadıkları sıkıntıların empati beceri yetersizlikleri ile ilgili olduğu söylenebilir. Söz konusu zihin engelli ergenler olduğunda, bu ergenlerin empati ile ilgili sorunları daha yoğun yaşayabilecekleri düşünülebilir. Zihin engelli ergenlerde aile bireyleriyle ve sosyal ortamlarda etkili iletişim kurmakta güçlük yaşamakta ve başkasının ne düşündüğü, ne hissettiği, nasıl davranması gerektiği konusunda uygun davranışları gösterememektedirler. Normal gelişim gösteren arkadaşlarıyla yaşadıkları sorunların da çoğunun empati kuramamaktan kaynaklanan iletişim sorunları olduğu söylenebilir. Greenspan (1979) zihin engelli bireylerin sosyal bilişlerinin engelli olmayan yaşlılarına göre daha az geliştiği, bu nedenle başkasının bakış açısını alma, başkalarının yerine kendini koyarak düşünebilme gibi becerileri geç ve güç kazandıkları, sosyal olayların sonuçlarını önceden kestirebilmede yetersizlikleri olduğu, karar verme ve problem çözebilme becerilerinde güçlükler yaşadıklarını belirtmiştir (Akt. Sargent, 1991; Çiftçi ve Sucuoğlu, 2004). Aile içi oluşan bu çatışmalarda genellikle anneler arabulucu rolü oynamak zorunda kalmakta ya da çatışmaların odağında yer alabilmektedirler.

Özel eğitim ve kaynaştırma uygulaması yapılan normal sınıflarda okuyan zihin engelli ergenlerin, normal gelişim gösteren arkadaşlarıyla yaşadıkları sorunların da çoğunun empati kuramamaktan

kaynaklanan iletişim sorunları olduğu söylenebilir. Bu görüşü destekler nitelikte sonuçlara ulaşan Güleriyüz (2009) araştırmasında, kaynaştırma eğitimine devam eden öğrencilerin akranları ile birtakım sorunlar yaşadığı, arkadaşlık ilişkisi kurmakta zorlandıkları ve kendilerini tam ifade edemediklerini gözlemlediğini belirtmiştir.

Zihin engellilerin akranlarının, öğretmenlerinin ve anne babalarının onlardan çeşitli beklentileri olduğu belirtilmektedir (Grinder, Hartwell & Kashner, 1982). Bu beklentileri karşılayamayan zihin engelli ergenler toplum dışına itilmekte aynı sosyal ortamı paylaştıkları normal gelişim gösteren arkadaşlarıyla, aile bireyleriyle ve öğretmenleriyle düşük düzeyde ilişki kurabilmekte, kimi zaman da davranış problemleri göstererek kendilerini ifade etmeye çalışmaktadır. Bu davranış problemlerinin altında, başkasının ne düşündüğü, başkasına zarar verdiğinde onların ne hissettiklerini kestiremiyor olmaları da yatabilir. Başka bir deyişle davranış problemlerinin empati becerilerindeki yetersizlikten kaynaklandığı söylenebilir.

Normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenlerinde ergenlik döneminde yaşanması olası olan iletişim kurma ve çatışmalar için empati becerilerinin önemli olduğu düşünülebilir. Bu nedenle normal ve zihin engelli ergenlerin empati becerilerinin karşılaştırılarak, ergenler ile annelerinin empati becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi ve annelerin empati becerilerini etkileyeceği düşünülen demografik değişkenlerin belirlenmesi, bu araştırmanın problemi oluşturmaktadır.

Amaç

Araştırmada, normal ve zihin engelli ergenlerin empati becerileri ile annelerinin empati becerilerinin incelenmesi amacı doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır.

- 1)Empati düzeyi ergenin durumu (normal gelişim gösteren, zihin engelli) değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
- 2)Annelerin empati düzeyi zihin engelli ergene sahip olup olmama değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
- 3)Normal gelişim gösteren ergene sahip anneler ile normal gelişim gösteren ergenlerin empati düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
- 4)Zihin engelli ergene sahip anneler ile zihin engelli ergenlerin empati düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
- 5)Normal gelişim gösteren ergene sahip olan annelerin empati düzeyi, eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
- 6)Normal gelişim gösteren ergene sahip olan annelerin empati düzeyi, gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
- 7)Zihin engelli ergene sahip olan annelerin empati düzeyi, eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
- 8)Zihin engelli ergene sahip olan annelerin empati düzeyi, algılanan gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma, ilköğretim 6., 7. ve 8. sınıfa devam eden normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenlerin empati becerileri ile annelerinin empati becerilerinin karşılaştırılarak incelenmesi üzerine hazırlanan ilişkisel tarama modellenmiş bir araştırmadır. İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıda değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2007).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2010-2011 eğitim-öğretim yılında İstanbul İli Üsküdar ve Ümraniye İlçelerine bağlı özel eğitim rehabilitasyon merkezleri, resmi okulların özel eğitim ve kaynaştırma uygulaması yapılan okullarda eğitim gören 6., 7., 8. sınıf düzeyindeki okuma yazma bilen normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenler oluşturmaktadır. Araştırma evrenini toplam 450 kişi oluşturmaktadır. Buna göre basit rastgele örnekleme yöntemi ile yapılan örneklem seçiminde aşağıdaki formül yardımı ile elde edilmiştir.

$$n = \frac{Nt^2pq}{d^2(N-1)+t^2pq}$$

N: Evrendeki birey sayısı

n: Örnekleme alınacak birey sayısı

p: İncelenen olayın görülüş sıklığı

q: İncelenen olayın görülmeşi sıklığı

t: Belirli serbestlik derecesinde ve saptanan yanılma düzeyinde t tablosundan bulunan teorik değer

d: Olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen \pm sapma

Buna göre toplamda çalışmaya alınacak en düşük çocuk sayısı 156 olarak saptanmıştır. Çalışmanın örneklemini bu evrenden rastgele seçilen 23 orta düzeyde ve 97 hafif düzeyde zihin engelli ergen ile kaynaştırma uygulaması yapılan resmi ilköğretim okullarının normal sınıflarında eğitim gören 6., 7., 8. sınıf düzeyindeki normal gelişim gösteren 105 ergen ile her iki grubun annelerinden (225) oluşmaktadır. Örneklem grubunu oluşturan zihin engelli ergenlerin 45'i ve normal gelişim gösterenlerin 60'ı kız, zihin engelli ergenlerin 75'i ve normal gelişim gösterenlerin 45'i erkektir.

Veri Toplama Araçları

Cambridge Davranış Ölçeği

Çalışmada annelere uygulanan Cambridge Davranış Ölçeği Baron-Cohen ve Wheelwright (2004) tarafından geliştirilmiş ve Bora ve Baysan (2007) tarafından Türkçe uyarlaması gerçekleştirilmiştir. Ölçek empatiyi ölçmeye yönelik 40 (1, 4, 6, 8, 10-12, 14, 15, 18, 19, 21, 22, 25-29, 32, 34-39, 41-44, 46, 48-50, 52, 54, 55, 57-60) ve kişinin testin amacına odaklanmasına engel olmaya yönelik 20 çeldirici maddeden oluşmaktadır. Kişi soruları, iki ucunda “kesinlikle katılıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” yanıtları olan 4 seçenek arasından işaretlemektedir. Puanlandırmada sadece empatiyi ölçen 40 soru dikkate alınmaktadır. Ölçekten alınabilen toplam puan 0 ile 80 arasında değişmektedir. Maddelerin bir kısmında “kesinlikle katılıyorum” bazılarındaysa “kesinlikle katılmıyorum” empatik bir yanıtı işaret etmektedir. Ölçeğin güvenilirliği çalışmada katılımcıların ortalama empati skoru 43.85 ± 10.97 olarak saptanmış, iç tutarlılığı da oldukça yüksek bulunmuştur ($\alpha = 0.84$). Split half yöntemi ile elde edilen Guttman split-half katsayısı 0.78 olarak bulunmuştur. Bu yöntemle, Cronbach alfa katsayısı ölçeğin ilk yarısı için 0.75, ikinci yarısı için 0.74 olarak bulunmuştur. Ölçeğin test-tekrar test korelasyonu $r=0.76$ olarak bulunmuştur. Bu iki uygulama arasında empati skorları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur ($t=0.29$, $p=0.77$). Test-tekrar test korelasyonu ölçeğin kısa formundaki sorular için ise $r=0.72$ 'dir (Bora ve Baysan, 2009). Bizim çalışmamızda da, anketin güvenilirliğinin test edilmesinde Alfa Katsayısından (Cronbach Alfa) yararlanılmıştır. Yapılan analizlerde 225 katılımcıdan elde edilen veriler kullanılmıştır. Çalışmamızda, Cambridge Davranış Ölçeği için hesaplanan Cronbach Alpha katsayısı 0,866 olarak saptanmış olup, iç tutarlılığın yüksek güvenilirlikte olduğu ve soruların anlaşıldığı görülmektedir. Ölçekten alınan puanların yükselmesi empatinin yükseldiğini, puanların düşmesi ise empatinin düştüğünü göstermektedir.

Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği

Bryant (1982)'in Çocuklar ve Ergenler İçin Empati ölçeği Mehrabian ve Epstein (1972)'in Yetişkinler İçin Empati Ölçeği'nden adapte edilmiştir. Bryant (1982), Yetişkinler İçin Empati Ölçeği'nde bulunan 33 maddeden 18 maddeyi çocuklar ve ergenler için adapte etmiş ve 18 maddeyi çocuklar için kullanmak üzere 22 maddeye çıkarmıştır (Yüksel, 2003).

Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği, Yüksel (2003) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Çocuklar İçin Empati Ölçeğinin güvenilirliği için yapılan iç tutarlılık düzeyi ile ilgili olarak Cronbach Alpha Katsayısı .70, ölçeğin kararlılık düzeyi ile ilgili olarak $r = .694$ ($p < .001$) olarak hesaplanmıştır.

Türkiye'de yapılan geçerlik çalışmasında ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemek için faktör analizi uygulanmıştır. Bu çalışmada 22 maddeden oluşan ölçek üzerinde Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis) yapılmış ve tek faktörlü çözüm aranmıştır. Toplam Varyans'ın % 14.791'ini açıklayan birinci faktör yükünün 3'ün üzerinde olduğu bulunmuştur. Maddelerin faktör yüklerinin büyük ölçüde birinci faktörde yoğunlaştığı anlaşılmıştır. Buna göre, .245 ve daha yukarı faktör yüküne sahip maddeler seçilmiştir. İki maddenin ise ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu iki maddeden 10. maddenin faktör yükü .245 sınırının altında olduğundan (.156) ölçekten çıkarılmıştır. 7. madde ise birinci faktörde - .150 faktör yüküne sahip olduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Bu biçimiyle ölçek, 20 maddeden oluşmuştur (Yüksel, 2004). 7-13 yaş arasındaki çocuklara uygulanan ve 20 maddeden oluşan ölçeğin maddelerine “evet” ya da “hayır” şeklinde yanıtlar verilmektedir. Bir çocuğun bu ölçekten alabileceği puan 0-20 arasındadır (Yüksel, 2009). Bizim çalışmamızda da anketin güvenilirliğinin test edilmesinde Alfa Katsayısından (Cronbach Alfa) yararlanılmıştır. Yapılan analizlerde 225 katılımcıdan elde edilen veriler kullanılmıştır. Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği için hesaplanan Cronbach Alpha katsayısı 0,681

olarak saptanmış olup, iç tutarlılığın yüksek güvenilirlikte olduğu ve soruların anlaşıldığı görülmektedir. Ölçekten alınan puanların yükselmesi empatinin yükseldiğini, puanların düşmesi ise empatinin düştüğünü göstermektedir.

Cronbach Alfa Katsayısı (Alfa yöntemi)

Alfa katsayısı ölçekte yer alan k sorunun varyansları toplamının genel varyansa oranlanması ile bulunan bir ağırlıklı standart değişim ortalamasıdır. Cronbach alfa katsayısı, bireysel puanların k soru içeren bir ölçekte sorulara verilen cevapların toplanması ile bulunduğu durumlarda soruların birbirleri ile benzerliğini, yakınlığını ortaya koyan bir katsayıdır. Alfa katsayısı, ölçekte yer alan k sorunun türdeş bir yapıyı açıklamak ya da sorgulamak üzere bir bütün oluşturup oluşturmadıklarını sorgulamaya yarar.

Alfa katsayısının değerlendirilmesi aşağıdaki ölçüte göre yapılır:

$0.0 \leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değildir.

$0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçek düşük güvenilirliktedir

$0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise oldukça güvenilirirdir.

$0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Etki büyüklüğü ölçütü

$0.01 < \eta^2 < 0.06$	küçük
$0.06 \leq \eta^2 < 0.14$	orta
$0.14 \leq \eta^2$	geniş etki (Cohen, 1988)

Uygulama

Araştırmada kullanılan veri toplama araçları 2010-2011 eğitim öğretim yılında uygulanmıştır. Bunun için gerekli izinler alındıktan sonra, bilgi formları ve ölçme araçlarının uygulanacağı okul/kurum yöneticileriyle konuşulmuş ve uygulamanın detayları hakkında bilgi verilmiştir. Örneklemi oluşturan orta ve hafif zihin engelli bireylerde ölçme araçlarını yardımsız doldurmaları için, okuryazar olma ve okuduğunu anlayabilme düzeyinde olma şartı aranmış ve okul/kurum yönetiminden ve rehber öğretmenlerden yardım alınmıştır. Uygulamaya katılmaya gönüllü olan zihin engelli ergenlere “Ergen Bilgi Formu” ve “Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği” okul ve kurumların rehberlik servisinde, normal gelişim gösteren ergenlere ise ölçme araçları sınıflarında uygulanmıştır. Ölçme aracını dolduran ergenlerin annelerine verecekleri ölçme araçlarına bilgi notu eklenmiştir. Bu notta, empati konusunda verecekleri cevapları etkilememek ve herhangi bir yönlendirmeye neden olmamak için araştırmanın konusu hakkında bilgi verilmeden ölçme aracının nasıl doldurulacağı ile ilgili bilgi verilmiştir. Uygulama için İstanbul iline bağlı Üsküdar ve Ümraniye ilçelerinde 11 okul ve özel eğitim ve rehabilitasyon kurumuna gidilmiş ve 1000 anket uygulanmıştır. Ancak, uygulanan ölçme araçları eşlemeli olarak incelendiğinden, ergenlerden gelen (23 orta düzey, 97 hafif düzey ve 105 normal gelişim gösteren) 225 ölçme aracı ve bilgi formu ile bu ergenlerin annelerinden gelen 225 ölçme aracı ve bilgi formu olmak üzere toplam 450’si değerlendirmeye alınmıştır. Annelerin demografik özellikleri hakkında bilgi toplamak ve empati becerilerini belirlemek için, normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenlerin anneleri tarafından “Anne Bilgi Formu” ve “Cambridge Davranış Ölçeği” cevaplandırılmıştır.

Verilerin Analizi

Verileri analizi SPSS 18.0 programı yardımıyla bilgisayar ortamında yapılmıştır. Çalışma verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel değişkenler ortalama, standart sapma, medyan, sıklık, oran gibi ölçütler kullanılmıştır. Öncelikle ergenlere uygulanan “Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği”nden elde edilen puanlar ardından annelere uygulanan “Cambridge Davranış Ölçeği”nden elde edilen puanlar hesaplanmıştır. Empati Ölçeği puanlarının ergenin durumu (normal gelişim gösteren, zihin engelli) değişkenine ve annelerin zihin engelli ergene sahip olup olmama değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için Bağımsız Grup iki ortalama arasındaki farkın Student t testi yapılmıştır. Annelere uygulanan “Cambridge Davranış Ölçeği”nden elde edilen veriler ile ergenlere uygulanan “Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği”nden elde edilen veriler arasında ilişki olup olmadığını belirlemek için ise Pearson Çarpım Moment Korelasyon Analizi yapılmıştır. “Cambridge Davranış Ölçeği”nden elde edilen verilerin annenin demografik değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için normal dağılım gösteren durumlarda üç grup karşılaştırmalarında Oneway ANOVA test; post hoc değerlendirmelerinde Tukey HSD test kullanılmıştır. İki gruba göre yapılan karşılaştırmalarda ise Bağımsız iki grup ortalama testi olan Student t Testi kullanılmıştır. Olgu sayısı sebebiyle normal dağılım göstermeyen zihin engelli ergene sahip olan annelerin empati ölçeği puanlarının algılanan gelir düzeyi değişkenine göre değerlendirilmesinde Kruskal Wallis-H Testi yapılmıştır. İstatistiki açıdan anlamlılık düzeyi (p) 0.05 ve 0.01 olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Tablo 1. Anne Tanımlayıcı Özelliklerinin Frekans Dağılımları

		Engelli	Normal	Total	
Annenin Yaşı	25-30	n	9	6	15
		%	7,50	5,71	6,67
	31-35	n	33	29	62
		%	27,50	27,62	27,56
	36-40	n	34	36	70
		%	28,33	34,29	31,11
	40 ve üzeri	n	44	34	78
		%	36,67	32,38	34,67
Annenin eğitim düzeyi	İlkokul	n	59	53	112
		%	51,75	54,64	53,08
	Ortaokul/İlköğretim	n	35	24	59
		%	30,70	24,74	27,96
	Lise	n	20	20	40
		%	17,54	20,62	18,96
Algılanan sosyoekonomik düzey	Alt gelir	n	17	15	32
		%	14,17	14,29	14,22
	Orta gelir	n	90	89	179
		%	75,00	84,76	79,56
	Yüksek gelir	n	13	1	14
		%	10,83	0,95	6,22
Total	n	120	105	225	
	%	100	100	100	

Anne yaşlarına göre dağılımlar incelendiğinde, 25-30 yaş arası 15 anne saptanmış olup bunların %7,5'i zihinsel engelli ergene sahip anne; %5,1'i ise normal gelişim gösteren ergene sahip annedir. 31-35 yaş arası 62 anne saptanmış olup bunların %27,5'i zihinsel engelli ergene sahip anne; %25,62'i ise normal gelişim gösteren ergene sahip annedir. 36-40 yaş arası 70 anne saptanmış olup bunların %28,33'i zihinsel engelli ergene sahip anne ; %34,29'u ise normal gelişim gösteren ergene sahip annedir. 40 yaş ve üzeri 78 anne saptanmış olup bunların %36,67'si zihinsel engelli ergene sahip anne ; %32,38'i ise normal gelişim gösteren ergene sahip annedir.

Anne eğitim düzeylerine göre dağılımlar incelendiğinde, ilkokul mezunu 112 anne saptanmış olup bunların %51,75'i zihinsel engelli ergene sahip anne; %54,64'i ise normal gelişim gösteren ergene sahip annedir. Ortaokul/ilköğretim mezunu 59 anne saptanmış olup bunların %30,7'i zihinsel engelli ergene sahip anne; %24,74'ü ise normal gelişim gösteren ergene sahip annedir. Lise ve üzeri mezuniyeti olan 40 anne saptanmış olup bunların %17,54'ü zihinsel engelli ergene sahip anne; %20,62'si ise normal gelişim gösteren ergene sahip annedir.

Algılanan sosyoekonomik düzeylerine göre dağılımlar incelendiğinde, alt gelire sahip 32 anne saptanmış olup bunların %14,17'si zihinsel engelli ergene sahip anne; %14,29'u ise normal gelişim gösteren ergene sahip annedir. Orta gelir düzeyinde 179 anne saptanmış olup bunların %75'i zihinsel engelli ergene sahip anne; %84,76'sı ise normal gelişim gösteren ergene sahip annedir. Yüksek gelir düzeyinde olan 14 anne

saptanmış olup bunların %10,83'ü zihinsel engelli ergene sahip anne; %0,95'i ise normal gelişim gösteren ergene sahip annedir.

Tablo 2. Araştırmanın Sürekli Değişkenlerine Ait Betimsel Değerler

		N	Ortalama	Std. Sapma
Engelli	Çocuk ve Ergen Empati Puanları	120	11,3	2,98
	Cambridge Dav Ölç Puanları		42,3	14,6
Normal	Çocuk ve Ergen Empati Puanları	105	12,6	3,28
	Cambridge Dav Ölç Puanları		49,6	10,2
Toplam		225		

Tablo 2'de görüldüğü üzere, zihin engelli ergenlerin (N=120) Çocuk ve Ergen Empati Ölçeği'nden 20 tam puan üzerinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 11,3, standart sapması 2,98; annelerinin Cambridge Davranış Ölçeği'nden 80 tam puan üzerinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 42,3, standart sapması 14,6 olarak hesaplanmıştır. Normal gelişim gösteren ergenlerin (N=105) Çocuk ve Ergen Empati Ölçeği'nden 20 tam puan üzerinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 12,6, standart sapması 3,28; annelerinin Cambridge Davranış Ölçeği'nden 80 tam puan üzerinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 49,6, standart sapması 10,2 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3. Empati Ölçeği Puanlarının Ergenin Durumu (Normal Gelişim Gösteren, Zihin Engelli) Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Gruplar	N	\bar{x}	ss	Sh \bar{x}	t Testi			Etki büyüklüğü (η^2)
					t	Sd	p	
Engelli	120	11,32	2,976	0,229	-2,989	223	0,003**	0,039
Normal	105	12,57	3,278	0,266				

\bar{x} : ortalama ss : standart sapma Sh \bar{x} : standart hata t: student t test
sd: serbestlik derecesi p: anlamlılık düzeyi **p<0,01

Tablo 3'de görüldüğü üzere, empati ölçeği puanlarının ergenin durumu değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur (t=-2,989; p<,01). Sözkonusu farklılık normal grubun lehine gerçekleşmiştir. Normal gelişim gösteren grubun empati becerileri engelli grubun empati becerileri puanlarından anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü $\eta^2=0.039$ farkın küçük etki düzeyinde olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Zihin Engelli Ergene Sahip Olup Olmama Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Gruplar	N	\bar{x}	ss	Sh \bar{x}	t Testi			Etki büyüklüğü (η^2)
					t	Sd	p	
Engelli	120	42,29	14,599	1,11	-4,276	223	0,000**	0,076
Normal	105	49,57	10,201	1,01				

\bar{x} : ortalama ss : standart sapma Sh \bar{x} : standart hata t: student t test
sd: serbestlik derecesi p: anlamlılık düzeyi **p<0,01

Normal ve Zihin Engelli Ergenlerin Empati Becerileri İle Annelerinin Empati Becerilerinin İncelenmesi

Tablo 4’de görüldüğü üzere, annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların engelli ergen sahibi olup olmama değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=-4,276$; $p<0,001$). Sözkonusu farklılık, engelli ergen sahibi olmayan annelerin lehine gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle, engelli ergene sahip olmayan annelerin engelli ergene sahip olan annelerden anlamlı derecede yüksek empati beceri puanlarına sahip olduğu saptanmıştır. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü $\eta^2=0.076$ farkın orta etki düzeyinde olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. *Normal Gelişim Gösteren Ergene Sahip Anneler ile Normal Gelişim Gösteren Ergenin Empati Puanları İlişkisi İçin Yapılan Pearson Analizi Sonuçları*

Değişkenler	N	R	p
Çocuk Empati (Normal Gelişim Gösteren) Anne Empati	105	0,163	0,096

r: Pearson korelasyon katsayısı *p*: anlamlılık düzeyi

Tablo 5’de görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan normal gelişim gösteren ergenler ve annelerinin empati puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Pearson analizi sonucunda puanlar arasındaki ilişki anlamlı bulunmamıştır ($r=0,163$; $p>0,05$).

Tablo 6. *Zihin Engelli Ergene Sahip Anneler ile Zihin Engelli Ergenlerin Empati Puanları İlişkisi İçin Yapılan Pearson Analizi Sonuçları*

Değişkenler	N	r	p
Çocuk Empati (Engelli) Anne Empati	120	0,084	0,364

r: Pearson korelasyon katsayısı *p*: anlamlılık düzeyi

Tablo 6’da görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan engelli ergenler ve annelerinin empati puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Pearson analizi sonucunda, puanlar arasındaki ilişki anlamlı bulunmamıştır ($r=0,084$; $p>0,05$).

Tablo 7. *Normal Gelişim Gösteren Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Oneway ANOVA Testi Sonuçları*

Gruplar	N	\bar{x}	SS	SE	F	sd	p	Etki büyüklüğü (η^2)
İlkokul	53	50,075	9,350	1,284	3,611	2	0,031*	0,022
Ortaokul/İlköğretim	24	47,458	9,017	1,840				
Lise ve üzeri	20	54,950	9,594	2,145				
Toplam	97	50,433	9,570	0,971				

Lisans eğitimi alan 1 anne lise eğitim grubuna dahil edilerek değerlendirmeye alınmıştır. Diğer kategorisi değerlendirme dışı bırakılmıştır

\bar{x} : ortalama SS : standart sapma F: Oneway ANOVA test
sd: serbestlik derecesi p: anlamlılık düzeyi * $p<0,05$

Tablo 7’de görüldüğü üzere, normal gelişim gösteren ergene sahip olan annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere Oneway ANOVA testi yapılması uygun görülmüştür. Normal gelişim gösteren çocukların annelerinin

eğitim düzeylerine göre ortalama empati puanları arasında, istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($F=3,611$; $p<0,05$). Anlamlılığın hangi gruptan kaynaklandığını saptamak için yapılan Post HoC Tukey HSD testine göre sonuçlar Tablo 8'de görülmektedir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü $\eta^2=0,022$ farkın küçük etki düzeyinde olduğunu göstermektedir.

Tablo 8. Normal Gelişim Gösteren Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Hangi Gruplar Arasında Farklaştığını Belirlemek Üzere Yapılan Tukey HSD Sonuçları

Gruplar	Ortaokul/İlköğretim	Lise
İlkokul	0,491	0,120
Ortaokul/İlköğretim		0,025*

* $p<0,05$

Buna göre ilköğretim alanlarının anne empati puanları ile ortaokul/ilköğretim ve lise eğitimi alanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmamıştır ($p=0,491$; $p=0,120$, $p>0,05$). Ortaokul/ilköğretim mezunu olanların anne empati puanları lise ve üzeri eğitim alanlardan anlamlı düzeyde düşük olarak saptanmıştır ($p=0,025$; $p<0,05$).

Tablo 9. Normal Gelişim Gösteren Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Gruplar	N	\bar{x}	SS	$Sh_{\bar{x}}$	t	Sd	p	Etki büyüklüğü (η^2)
Alt gelir	15	43,533	9,753	2,518				
Orta gelir ve üzeri	90	50,742	9,908	1,050	-2,612	102	0,010*	0,01
Toplam	105	49,571	10,202	0,996				

Yüksek gelir düzeyine sahip 1 olgu orta gelir düzeyine dahil edilerek değerlendirilmeye alınmıştır.

\bar{x} : ortalama SS : standart sapma t: student t test
sd: serbestlik derecesi p: anlamlılık düzeyi * $p<0,05$

Tablo 9'da görüldüğü üzere, annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Bağımsız grup t testi sonucunda, orta gelir ve üzeri gelire sahip olguların anne empati puanları ortalamaları alt gelir düzeyi grubuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olarak saptanmıştır ($t=-2,612$; $p<0,05$). Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü $\eta^2=0,079$ farkın orta etki düzeyinde olduğunu göstermektedir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü $\eta^2=0,076$ farkın orta etki düzeyinde olduğunu göstermektedir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü $\eta^2=0,01$ farkın küçük etki altı sınırında olduğunu göstermektedir.

Tablo 10. Zihin Engelli Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Oneway ANOVA Testi Sonuçları

Gruplar	N	\bar{x}	SS	SE	F	sd	p	Etki büyüklüğü (η^2)
İlkokul	59	44,017	13,426	1,747				
Ortaokul/İlköğretim	35	37,229	15,361	2,596	2,558	2	0,082	0,033
Lise	20	43,400	15,882	3,551				

Normal ve Zihin Engelli Ergenlerin Empati Becerileri İle Annelerinin Empati Becerilerinin İncelenmesi

Toplam	114	41,825	14,677	1,374
--------	-----	--------	--------	-------

Diğer kategorisi değerlendirme dışı bırakılmıştır.

\bar{x} : ortalama SS : standart sapma F : Oneway ANOVA testi

sd : serbestlik derecesi p : anlamlılık düzeyi

Tablo 10’da görüldüğü üzere, zihin engelli ergene sahip olan annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere Oneway ANOVA testi yapılması uygun görülmüştür. Zihin engelli çocukların annelerinin eğitim düzeylerine göre ortalama empati puanları arasında, istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır ($F=2,558$; $p>0,05$). Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü $\eta^2 =0.033$ farkın küçük etki düzeyinde olduğunu göstermektedir.

Tablo 11. *Zihin Engelli Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Algılanan Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları*

Gruplar	N	\bar{x}	ss	Medyan	x^2	sd	p
Alt gelir	17	48,118	11,112	50,00			
Orta gelir	90	41,656	14,970	42,50			
Üst gelir	13	39,077	14,991	35,00	3,600	2	0,165
Toplam	120	42,292	14,600	43,00			

Tablo 11’de görüldüğü üzere, zihin engelli ergene sahip olan annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların algılanan gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere, üst gelir düzeyindeki olgu sayısının 13 olması sebebiyle Kruskal Wallis-H testi yapılması uygun görülmüştür. Zihin engelli ergene sahip olan annelerin empati puanları gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir ($\chi^2 =3,600$; $p>0,05$).

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında, ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile ergenlerin durumu (normal/engelli) arasındaki farklılık ve annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile zihin engelli ergene sahip olup olmama değişkenleri arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur.

Araştırmanın sonucunda, ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile ergenlerin durumu (normal/engelli) arasındaki farklılığa bakıldığında, normal gelişim gösteren grubun empati becerileri, zihin engelli grubun empati becerilerinden anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur. Zihin engelli çocukların yetersizliğe bağlı olarak ortaya çıkan anlama, kavramadaki güçlükleri, öğrenme dil ve konuşma becerilerindeki sınırlılıklar (Metin ve Işıtan, 2011) ile soyut düşünme becerilerinin (Greenspan ve Wieder, 2004) ve başkalarının aklından geçenleri kestirebilmedeki güçlüklerinin (Happe, 1995) empatik eğilimlerinin düşük olmasını açıklayabilir. Scambler, Hepburn, Rutherford, Wehner ve Rogers (2007)’in duygusal tepki verebilmenin IQ, dil becerileri ve taklit becerilerinden çok sosyal ilişki içinde olma ve ortak dikkatle ilişkili olduğunu bildirmişlerdir. Marton, Wiener, Rogers, Moore, Tannock (2009)’un yaptığı araştırmada ise, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocukların anne babaları tarafından daha az empatik olarak değerlendirildiğini bildirmişlerdir. Ancak, Kasari, Freeman ve Bass (2003) tarafından 30 down sendromlu, 22 belirli etyolojisi olmayan zihin engelli ve 22 normal gelişen çocukla yapılan araştırmanın sonucunda down sendromlu çocuklar, belirli etyolojisi olmayan zihin engelli çocuklardan sadece sıkıntıya tepki alanında farklılık göstermiş olsa da belirli etyolojisi olmayan zihin engelli çocukların bu alanda daha çok normal gelişen çocuklarla benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile zihin engelli ergene sahip olup olmama değişkeni arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur. Söz konusu farklılık zihin engelli ergene sahip olmayan annelerin lehine gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle zihin engelli ergene sahip olmayan annelerin zihin engelli ergene sahip olan annelerden anlamlı derecede yüksek empati düzeyine sahip olduğu saptanmıştır. Barber, Bolitho ve Bertrand (2001), olumlu ebeveynliğin; ebeveynlerin çocuklarına yaptıkları bir şey olmadığını, aile uyumu ve ebeveyn empatisi ile kendini gösteren bir ebeveyn-çocuk ilişkisi özelliği olduğu sonucuna varmışlardır. Elde edilen bu sonuç, ailesinde zihin engelli ergen olmayan annelerin aile

uyumunun, ailesinde zihin engelli ergen olan annelerden daha nitelikli olduğu ve empatiyi geliştirdiği şeklinde yorumlanabilir. Başka bir deyişle, etkileşimin karşılıklı olduğu, bireylerin duygu ve düşüncelerini ifade edebildiği durumlarda empati kurabilmenin daha olası olduğu, ancak zihin engelli bireylerin kendilerini ifade edebilme ve karşısındakini anlayabilme becerilerindeki yetersizliklerinden ötürü empati kurulabilmelerinin daha güç olduğu düşünülebilir.

Araştırma sonucunda, normal gelişim gösteren ergene sahip anneler ile normal gelişim gösteren ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuca benzer olarak zihin engelli ergene sahip anneler ile zihin engelli ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar arasındaki farklılık da anlamlı bulunmamıştır. Hasdemir (2007) ise, ergenlerin empatik becerilerinin annelerin empatik becerilerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Eisenberg, Fabes, Carlo ve Miller (1991) de, üçüncü ve altıncı sınıf öğrencilerini inceledikleri çalışmalarında, annelerde sempatinin, kızlarda düşük kişisel stres ile birlikte görüldüğü sonucuna ulaşmışlardır. Benzer araştırmalardan elde edilen sonuçlar, araştırma sonuçları ile örtüşmemektedir. Bu çalışmada hem zihin engelli ergenlerin ve annelerinin hem de normal gelişim gösteren ergenlerin ve annelerinin empati puanları arasında bir ilişkinin olmaması şaşırtıcıdır.

Araştırma sonucunda; zihin engelli ergenlerin annelerinin, empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile eğitim düzeyi değişkeni arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır. Ancak normal gelişim gösteren ergenlerin annelerinin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile eğitim düzeyi değişkeni arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Araştırmada, lise mezunu olan annelerin, empati becerilerinin ortaokul eğitim düzeylerine göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Loewen, Lyle ve Nachshen (2007) eğitim düzeyi ile empati arasında olumlu bir ilişki olduğu, Genç ve Kalafat (2008), Dorak ve Vurgun (2006), Ural (2010) ve Çetin (2008) anne eğitim düzeyi arttıkça çocuklarının empatik düzeylerinin de arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmaların sonuçlarına bakıldığında anne eğitim düzeyi yükseldikçe çocuklarının empatik becerilerinin arttığı sonucu çıkarılabilir. Özcan (2002) yüksekokul mezunu annelerin empati puanlarının, ilköğretim düzeyinde eğitim alan annelere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Hasdemir (2007) ve Günindi (2008) ise çalışmasında, empati ile eğitim düzeyi değişkeni arasında bir ilişki olmadığını bildirmiştir. Araştırmadan elde edilen ve bazı araştırma sonuçlarıyla benzerlik gösteren sonuca göre, empatik beceri ve eğilimin, normal gelişim gösteren ergenlerin annelerin eğitim düzeyleri ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bu durumda, annelerin eğitim düzeyi arttıkça empati becerilerinin de artacağı söylenebilir.

Zihin engelli ergenlerin annelerinin, empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile algılanan gelir düzeyi değişkeni arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır. Ancak, normal gelişim gösteren ergenlerin annelerinin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile algılanan gelir düzeyi değişkeni arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Araştırmada, orta gelir grubunun empati becerilerinin, alt gelir grubuna oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Ceyhan (1993) annelerin empati eğilim düzeyi ile aile gelirini yeterli bulma arasında olumlu yönde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Loewen, Lyle ve Nachshen (2007) yaptıkları çalışmada, gelir düzeyi arttıkça empatinin de arttığı, Sayın (2010), Çetin (2008) ve Gillett (2006) sosyoekonomik düzey ile ergen empatisi arasında pozitif yönde ilişki bulunduğu, alt sosyoekonomik düzeyde bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Gillett (2006) bu sonucun, orta ve üst düzey sosyo ekonomik gruplarda, ebeveynlik davranışlarının çoğalmasının empatiyi de yükselttiği şeklinde yorumlanabileceğini belirtmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelir düzeyine sahip annelerin ve ergenlerin, alt gelir grubundaki annelere ve ergenlere oranla, aile bireyleri ve çevreleri ile daha çok sosyal ilişki içinde olduğu ve empati becerilerinin geliştiği söylenebilir.

Araştırmanın sonucunda, orta ve üzeri gelire sahip normal gelişim gösteren ergenlerin annelerinin empati puanları ortalamaları, alt gelir düzeyi grubundaki normal gelişim gösteren ergen annelerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olarak saptanmıştır. Annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile zihin engelli ergene sahip olup olmama değişkeni arasındaki farklılık zihin engelli ergene sahip olmayan annelerin lehine gerçekleşmiştir. Bu sonuçlardan yola çıkarak alt gelir grubundaki normal gelişim gösteren ergen annelerine ve zihin engelli ergene sahip annelere empati eğitim programları hazırlanabilir.

Araştırmanın sonucunda, ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile ergenlerin durumu (normal/engelli) arasındaki farklılığa bakıldığında, normal gelişim gösteren grubun empati becerileri, zihin engelli grubun empati becerilerinden anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur. Bu sonuçtan

Normal ve Zihin Engelli Ergenlerin Empati Becerileri İle Annelerinin Empati Becerilerinin İncelenmesi

yola çıkararak zihin engelli ergenlere eğitim programları hazırlanırken empati eğitimine yer verilmesi yararlı olabilir.

İleride yapılacak araştırmalarda farklı engel gruplarında yer alan çocuk ve ergenlerin empati becerileri araştırılabilir. Ayrıca zihin engelli grubundaki ergenlerin, empati becerileri ile saldırgan davranışları, suça yönelme eğilimleri ve model aldıkları kişiler (anne, baba, ağabey, abla, ünlüler vs.) arasındaki ilişki incelenebilir.

Kaynaklar

- Bacanlı, H. (2003). *gelişim ve öğrenme*. (7. Basım). Ankara: Nobel Yayınları.
- Barber, J.G., Bolitho, F. & Bertrand, L. (2001). parent-child synchrony and adolescent adjustment. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 18(1), 51-64.
- Baron-Cohen, S. & Wheelwright, S. (2004). the empathy quotient: an investigation of adults with asperger Syndrome or high functioning autism, and normal sex differences. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 34(2), 163-175.
- Bora, E. & Baysan, L. (2009). empati ölçeği-türkçe formunun üniversite öğrencilerinde psikometrik özellikleri. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 19(1), 39-47.
- Calder, J. (2010). nurturing empathy. child care health connections. *A Health and Safety Newsletter for California Child Care Professionals*, 23(3), 1-8.
- Ceyhan, A. A., (1993). ana-babaların empatik eğilim düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *II. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Bilimsel Çalışmaları Kitabı* içinde (s.104-110). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Cohen, J. (1988). *statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Erlbaum
- Çetin, C.N. (2008). "İlköğretim Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Empatik Beceri Düzeylerinin Ana Baba Tutumları ve Özsaygı İle İlişkisi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi: Ankara.
- Çiftçi, İ. & Sucuoğlu, B. (2004). *bilişsel süreç yaklaşımıyla sosyal beceri öğretimi*. Kök Yayıncılık: Ankara.
- Dorak, F. & Vurgun, N. (2006). takım sporları açısından empati ve takım birlikteliği ilişkisi. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4(2), 73-77.
- Dökmen, Ü. (2000). *iletişim çatışmaları ve empati*. (14. Basım). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Eisenberg, N., Fabes, M. S., Carlo, G. & Miller, P. A. (1991). the relations of parental characteristics and practices to children's vicarious emotional responding. *Child Development*, 62(6), 1393-1408.
- Feshbach, N. D. (1991). studies on parental empathy: implications for head start. *Paper presented at the national working conference on new directions in Child and family research*, Washington, (340473).
- Garton, A.F. & Gringart, E. (2005). the development of a scale to measure empathy in 8- and 9-year old children. *Australian Journal of Education and Developmental Psychology* 5, 17-25.
- Genç, S. Z. & Kalafat, T. (2008). öğretmen adaylarının demokratik tutumları ile empatik becerilerinin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 211-222.
- Gillett, K. S. (2006). "Parental And Religious Influences On Adolescent Empathy And Antisocial Behavior Among Latino And Euro-American Youth: An Investigation Of Mediating And Moderating Effects". A Dissertation In Marriage And Family Therapy. Submitted to the Graduate Faculty of Texas Tech University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor Of Philosophy.
- Grinder, R.E., Hartwell, L. K. & Kashner, J. B. (1982). *A Study of Relative Influence of Factors Underlying the Participation and Expectations of Minority Handicapped Adolescents in School Activities*. Final Report. Arizona State University. The document was developed by the Center for Adolescent Research, Evaluation and Service.
- Greenspan, S.I. & Wieder, S. (2004) *özel gereksinimli çocuk*. (Çev. İ. Ersevimi). İstanbul: Özgür Yayınları (eserin aslının basım tarihi 1998).
- Güleryüz, Ş. O. (2009). "Kaynaştırma Eğitimine Devam Eden Engelli Öğrencilerin Akranları İle İlişkilerinde Karşılaştıkları Sorunların Değerlendirilmesi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi: Konya.
- Günindi, N. (2008). "Okulöncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Altı Yaş Çocuklarının Sosyal Uyum Becerileri İle Anne-Babalarının Empatik Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi: Ankara.
- Happe, F. (1995). *autism an introduction to psychological theory*. Cambridge: Harward University. Pres.
- Hasdemir, A. D. (2007). "Ergenlerin ve Anne Babalarının Empatik Becerileri İle Aile Yapılarını Değerlendirmeleri Üzerine Bir Araştırma". Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi: Ankara.
- İkiz, F.E. (2006). "Danışma Becerileri Eğitiminin Danışmanların Empatik Eğilim, Empatik Beceri ve Tükenmişlik Düzeyleri Üzerindeki Etkisi". Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi: İzmir.
- Kalisch, B. J. (1973). what is empathy? *The American Journal of Nursing*, 73(9), 1548- 1552.
- Kalliopuska, M. (1992). holistic empathy education among preschool and school children. *Paper presented at the International Scientific Conference on Comenius' Heritage and the Education of Man*. (Prague, March 1992) (ED 348167).
- Karasar, N. (2007). *bilimsel araştırma yöntemi*. (17. Basım). Ankara: Nobel Yayınları.
- Kasari, C., Freeman, S.F.N. & Bass, W. (2003). empathy and response to distress in children with down syndrome. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44(3), 424-431.
- Klis, M. & Kossewska, J. (1996). empathy in the structure of personality of special educators. *Reports-Research* (ED 405323).

- Kovacs, P.R. (2008). effects of the college admission process on adolescent development. *Journal of College Admission*, 15-18.
- Kulaksızoğlu, A. (2002). *ergenlik psikolojisi*. (5. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Loewen, P. J., Lyle, G. & Nachshen, J. S. (2007). an eight-item form of the empathy quotient (EQ) and an application to charitable giving. www.crcee.umontreal.ca web adresinden 16.01.2012 tarihinde edinilmiştir.
- Marton, I., Wiener, J., Rogers, M., Moore, C. & Tannock, R. (2009). empathy and social perspective taking in children with attention-deficit/hyperactivity disorder. *J Abnorm Child Psychology*, 37(1), 107-118.
- Metin, N., Işıtan, S. (2011). *zihin engelli çocuklar ve eğitimleri*. Baykoç Dönmez, N. (Ed.) *özel gereksinimli çocuklar ve eğitimleri*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Nickerson, R.S., Butler, S.F & Carlin, M. (2009). *empathy and knowledge projection*. Decety, J. (Eds), *the social neuroscience of empathy*. Cambridge, MA, USA: MIT Press.
- Özcan, C.T. (2002). “*Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocukların Anne-Babalarının Empati Düzeyi İle Aile İşlevlerinin İncelenmesi*”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Genelkurmay Başkanlığı Gülhane Askeri Tıp Akademisi: Ankara.
- Rehber, E. (2007). “*İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Göre Çatışma Çözme Davranışlarının İncelenmesi*”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi: Adana.
- Richards, J. C. (2010). mentoring preservice teachers in a community of practice summer literacy camp: master’s students’ challenges, achievements, and professional development. *The Qualitative Report*, 15 (2), 318-339.
- Sayın, K. B. (2010). “*İlköğretim Birinci Kademe Öğrencilerinin Empati Becerileri ile Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişki*”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi: İstanbul.
- Scambler, D.J., Hepburn, S., Rutherford, M.D., Wehner, E. A. & Rogers, S. J. (2007). emotional responsivity in children with autism, children with other developmental disabilities and children with typical development. *Journal of Autism and Developmental Disorder.*, 37, 553-563.
- Şahin, M. (2007). “*İlköğretim Okullarında Zorbacı Davranışların Azaltılmasına Yönelik Empati Eğitim Programının Etkisinin Araştırılması*”. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi: Erzurum.
- Ural, S. N. (2010). *İlköğretim Öğrencilerinin Demokratik Tutum ve Empati Eğilim Düzeylerine Sosyal Beceriler Dersinin Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi: Sakarya.
- Yavuzer, H. (2002). *çocuk eğitimi el kitabı*. (15. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yılmaz, A. (2009). “*Suçta Yönelmiş ve Yönelmemiş 14-18 Yaş Arası Ergenlerin Empati Düzeylerinin ve Ana-Baba Tutumlarının İncelenmesi*”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi: Bursa.
- Yüksel A.(2003). “*Empati Eğitim Programının İlköğretim Öğrencilerinin Empatik Becerilerine Etkisi*”. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi: Ankara.
- Yüksel, A. (2004). “*empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerilerine etkisi*”. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 341-354.
- Yüksel, A. (2009). “*ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin empatik becerileriyle aile işlevleri ve benlik kavramları arasındaki ilişkinin incelenmesi*”. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 153-165.

Extended Abstract

As a social being, humans need to communicate with others through mutual interaction. Empathy is crucial to have effective and positive communication that one needs to be able to put himself in the other’s place, think like the other person, or share how the other person feels.

Empathy is a holistic process that has positive effects on the quality of human life (Klis & Kossewska, 1996) and includes components of seeing through another’s eyes, helping, sharing, and social sensitivity (Garton & Gringart, 2005). Empathy is entering into the life of another person and correctly understanding their feelings and meanings (Kalisch, 1973) and the ability to break down the boundaries of one’s own, without the fear of losing his/her personality or any threat to understand another person’s feelings (Kalliopuska, 1992). Dökmen (2000) stated that the one to have empathy for another needs to put himself/herself in another person’s place and view events through his/her point of view. While Richards (2010) states that one’s skills to form close interpersonal relationships with increase through empathy, İkiç (2006) reports that there can be communication problems when individuals cannot accurately understand the feelings and thoughts of others that they interact with. Overall, empathy is considered to be a desired feature that increases social interaction and decreases social disorder (Feshbach, 1991).

Also within family relations, especially in crises and during stages of transition, displaying empathic behaviors can help form effective communications and prevent conflicts. Changes experienced during adolescence, a difficult period for both the mother and the child, constitute a series of new formations that they both need to face. While Kovacs (2008) defines adolescence as a period of great changes within self, Kulaksızoğlu (2002) describes it as a special stage. Yavuzer (2002) mentions that it is qualified as an unfavorable stage by most of the experts specialized in 12-15 year old group. Research findings report that students with low levels of empathic tendency display more aggressive behaviors than those with higher levels of empathic tendency (Rehber, 2007) and that empathy levels of crime-oriented

adolescents were lower compared to that of non-crime-oriented adolescents (Yilmaz, 2009). During this stage, adolescents can experience conflicts within their families as well.

The goal of this study is to compare the empathy skills of 105 normally developing adolescents attending schools implementing inclusion programs and 23 moderately and 97 mildly mentally disabled adolescents attending special education or inclusion schools along with those of their mothers. Additionally, mothers of both groups were to be compared in terms of their empathy scores based on their level of education and household income to see if they differed significantly. Relational scanning model was used to investigate the empathy skills of normal and mentally disabled adolescents and their mothers by comparison. The study sample consists of 6-8th grader 23 moderately and 97 mildly mentally disabled adolescents who could read and write and were enrolled in private schools and inclusion program implemented classes in Istanbul during the 2010-2011 academic year, 105 normally developed 6-8th grader adolescents enrolled in schools implementing inclusion programs, and the 225 mothers from both groups. Within the sample, 45 of the mentally disabled and 60 of the normally developing adolescents were female; 75 of the mentally disabled and 45 of the normally developing are males. Empathy Scale for Children and Adolescents (Bryant, 1982; Yüksel 2003) and the Cambridge Behavior Scale developed by Baron-Cohen and Wheelwright (2004) and adapted by Bora and Baysan (2007) to Turkish, were administered to the mothers in the study. The data collection tools were used in the study after necessary permissions and appropriate conditions were assured. The tools were administered to the mentally disabled adolescents at the guidance services of their schools and institutions and in the classroom for normally developing adolescents.

When the empathy scale score of the adolescents were compared based on their condition (normal/disabled), the empathy skills of the normally developing group were significantly higher than that of the mentally disabled group. The low empathic tendencies of the mentally disabled children can be explained by the difficulty they experience in understanding and comprehension and the limitations they face in learning, language, and speech (Meting & Işitan, 2011), along with the difficulty they have in abstract thinking (Greenspan & Wieder, 2004) and their inability to predict what others are thinking (Happe, 1995). The mothers' scores on the empathy scale were compared based on having a mentally disabled child or not and were found to be significantly higher among the mothers of normally developing children. Barber, Bolitho and Bertrand (2001) concluded that positive parenting is not anything that parents do for their child but is a feature of a parent-child relationship distinguished by family harmony and parental empathy.

The study results did not yield a significant difference between the empathy scores of normally developing children and their mothers; and also between the mentally disabled children and their mothers. While no significant difference was found between the empathy scores of mothers of mentally disabled children with different levels of education, the mothers of normally developing children with different levels of education differed significantly in their empathy scores. The findings show that mothers who are high school graduates have higher empathic skills than those whose highest education level completed is middle school or elementary school. This finding is in accordance with the field literature (Ozcan, 2002; Dorak & Vurgun, 2006; Loewen, Lyle & Nachshen, 2007; Genc & Kalafat, 2008; Cetin, 2008; Ural, 2010). When empathy scale scores of the mothers of normally developing children were compared based on their perceived income level, the mothers from the middle-income group were found to have higher empathic skills than those in the lower income group. This finding is also in accordance with the field literature Ceyhan (1993) Loewen, Lyle & Nachshen (2007), Sayin (2010), Cetin (2008), Gillett (2006). It can be stated that the mothers and adolescents from middle -or high-income groups have higher empathic skills due to entering social environments of more variety and having a more enriching social life.